ZAMONAVIY O‘ZBEK SHE’RIYATIDA RUHIYAT TASVIRI

Sheraliyeva Husnora
Abdurasulova Nurhayot
Solijonova Marjona
O‘zMPU talabalari.
Rajabova Xulkar
O‘zMPU o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

https://doi.org/10.5281/zenodo.24040218

Annotatsiya. *Maqolada zamonaviy o‘zbek she’riyatida inson ruhiy olamini badiiy ifodalash masalasi yoritiladi. Lirik qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy ziddiyatlari, xotira va vaqt bilan munosabati, ramz va metaforalarning psixologik mazmun yaratishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, erkin she’r, ichki monolog, poetik detal va tabiat manzaralarining ruhiyatni ochishdagi imkoniyatlariga e’tibor qaratiladi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy o‘zbek she’riyati, ruhiyat, lirik qahramon, ichki kechinma, ramz, metafora, poetik detal, psixologizm.*

Аннотация*. В статье рассматриваются способы художественного изображения внутреннего мира человека в современной узбекской поэзии. Анализируются переживания лирического героя, внутренние противоречия, связь памяти и времени, а также роль символов и метафор в создании психологического содержания. Особое внимание уделяется возможностям свободного стиха, внутреннего монолога, поэтической детали и пейзажа в раскрытии душевного состояния.*

Ключевые слова: *современная узбекская поэзия, внутренний мир, лирический герой, переживание, символ, метафора, поэтическая деталь, психологизм.*

Abstract*. This article explores the artistic representation of the human inner world in contemporary Uzbek poetry. It examines the lyrical speaker’s emotional experiences, inner conflicts, the relationship between memory and time, and the role of symbols and metaphors in creating psychological meaning. It also considers how free verse, inner monologue, poetic detail, and landscape can reveal emotional states.*

Keywords: *contemporary Uzbek poetry, inner world, lyrical speaker, emotion, symbol, metaphor, poetic detail, psychologism.*

Kirish

She’riyat insonning ichki olami, tuyg‘ulari va ruhiy izlanishlarini eng nozik shaklda ifodalash imkoniga ega bo‘lgan adabiy turdir. Lirik asarda tashqi voqelik ko‘pincha qahramonning ruhiy holati orqali idrok etiladi: oddiy manzara, tovush, rang yoki xotira ichki kechinmaning ramziga aylanishi mumkin. Shu bois she’riy matnni tahlil qilishda faqat mavzu va g‘oyani aniqlash emas, balki tuyg‘uning qanday badiiy vositalar yordamida yuzaga chiqarilganini ham o‘rganish zarur.

Zamonaviy o‘zbek she’riyatida ruhiyat tasviri an’anaviy lirik ifoda bilan bir qatorda, yangicha obrazlilik, erkin kompozitsiya, ichki monolog, kutilmagan assotsiatsiyalar va ramziy tafsilotlar orqali namoyon bo‘ladi.

Lirik qahramonning kechinmalari doimo ochiq bayon qilinmaydi; ayrim hollarda sukut, uzilgan fikr, takror yoki qarama-qarshi obrazlar ruhiy holatni bevosita izohdan ko‘ra ta’sirchanroq ifodalaydi.

Lirik qahramon va ichki kechinmalar

Lirik qahramon she’rda ifodalangan hissiy va ma’naviy tajribaning markazida turadi. Uni har doim shoirning tarjimayi holi yoki shaxsiy qarashlari bilan aynanlashtirish to‘g‘ri emas: lirik qahramon — badiiy matn doirasida yaratilgan obraz. Uning ruhiyati quvonch, iztirob, sog‘inch, yolg‘izlik, umid, ikkilanish yoki o‘zini anglash jarayonida ochilishi mumkin.

Zamonaviy she’riyatda ichki kechinma ko‘pincha qarama-qarshi tuyg‘ularning bir paytda mavjudligi bilan murakkablashadi. Qahramon bir tomondan o‘tmishga intilsa, ikkinchi tomondan undan uzoqlashishga urinadi; umid va xavotir, yaqinlik va begonalik, ishonch va shubha o‘zaro to‘qnashadi. Ana shu ziddiyat lirik obrazga ruhiy teranlik bag‘ishlaydi. Tahlilda kechinmaning nomini aytish bilan cheklanmay, uning qanday rivojlanishi va qaysi poetik vositalar bilan ifodalanishini ko‘rsatish muhim.

Ruhiyatni ochuvchi badiiy vositalar

Metafora va ramzlar ruhiy holatni bevosita nomlamasdan ifodalash imkonini beradi.

Qorong‘ilik, yo‘l, deraza, kuz, shamol yoki uzoq manzil singari obrazlar muayyan she’r kontekstida iztirob, kutish, o‘zgarish yoki erkinlikni anglatishi mumkin. Biroq ramzning ma’nosi oldindan qat’iy belgilab qo‘yilmaydi: u she’rning umumiy mazmuni, boshqa obrazlar bilan aloqasi va lirik qahramon holatiga qarab aniqlanadi.

Poetik detal ham ruhiyat tasvirida katta ahamiyatga ega. Bir qarashda oddiy ko‘ringan buyum, rang, tovush yoki harakat qahramonning ichki holatini bildirib turishi mumkin. Takror esa muayyan tuyg‘uni kuchaytiradi, fikrning ongda qayta-qayta aylanishini yoki ruhiy bezovtalikni ifodalaydi. Sintaktik uzilishlar, tugallanmagan jumlalar va savol shaklidagi misralar qahramonning ikkilanishi yoki javobsiz qolgan savollarini badiiy jihatdan jonlantiradi.

Tabiat manzarasi va ruhiy parallelizm

Tabiat manzarasi lirik she’riyatda ko‘pincha inson ruhiyatining tashqi ifodasiga aylanadi.

Fasllar almashinuvi, tong va shom, yomg‘ir, shamol yoki sokin tabiat manzarasi qahramonning hissiy holati bilan uyg‘unlashishi mumkin. Ruhiy parallelizm deb yuritiladigan bunday usulda tabiat tasviri va inson kechinmasi bir-birini mazmunan to‘ldiradi.

Shu bilan birga, tabiat manzarasini doimo qahramon kayfiyatining bevosita ko‘zgusi sifatida talqin qilish shart emas. Ba’zan tashqi olam va ichki kechinma o‘rtasidagi nomuvofiqlik ham badiiy ma’no yaratadi: atrofdagi osoyishtalik qahramonning ichki bezovtaligini yanada keskin ko‘rsatishi mumkin. Demak, manzara va ruhiyat o‘rtasidagi munosabat she’rning konteksti asosida tahlil qilinishi kerak.

Xotira, vaqt va yolg‘izlik motivlari

Zamonaviy lirikada xotira ko‘pincha shaxsning o‘zligini anglash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘tmishdagi voqea yoki inson hozirgi zamonda qayta eslanar ekan, u avvalgi mazmunini saqlab qolish bilan birga yangi hissiy tus ham oladi. Xotira orqali qahramon yo‘qotish, o‘zgarish, kechirim yoki o‘zini qayta baholash jarayonini boshdan kechiradi.

Vaqt motivi inson umrining o‘tkinchiligi, orzular va imkoniyatlar, bolalik xotiralari hamda bugungi kun mas’uliyati bilan bog‘lanadi.

Yolg‘izlik esa faqat jismoniy tanholik emas, balki boshqalar tomonidan tushunilmaslik, ichki dunyo bilan tashqi muhit o‘rtasidagi masofa yoki o‘zini anglash ehtiyoji sifatida ham talqin qilinadi. Bu motivlar qahramonning ruhiy olamini chuqurroq ochib, shaxsiy kechinmani umuminsoniy mazmun darajasiga ko‘tarishi mumkin.

Zamonaviy poetik shakl va psixologizm

Erkin she’r, kutilmagan misra bo‘linishlari, sintaktik uzilishlar va assotsiativ obrazlar zamonaviy she’riyatda fikrning tabiiy oqimini ifodalashga xizmat qilishi mumkin. Bunday shakllarda ruhiy holat qat’iy vazn yoki qofiya tizimidan ko‘ra, ritm, pauza, takror va obrazlar o‘rtasidagi ichki bog‘lanish orqali yuzaga chiqadi. Shakliy yangilikning badiiy qiymati esa uning qahramon kechinmasiga qanchalik mos kelishi bilan belgilanadi.

Psixologizm — qahramonning ichki dunyosi, hissiy o‘zgarishlari va ruhiy sabablarini badiiy tasvirlash tamoyilidir. She’riyatda psixologizm ichki monolog, o‘z-o‘ziga murojaat, xotira lavhalari, ramziy obrazlar va qarama-qarshi tuyg‘ular orqali namoyon bo‘ladi. Tahlil jarayonida bu vositalarning har biri alohida sanab o‘tilishi bilan cheklanmay, ular qanday birikib, yagona ruhiy manzara hosil qilishi ko‘rsatilishi lozim.

Tahlilning amaliy yo‘nalishlari

Zamonaviy o‘zbek she’riyatida ruhiyat tasvirini tadqiq etishda muayyan shoir yoki she’rlar to‘plamini tanlab, obrazlar tizimi va poetik vositalarni matn asosida o‘rganish maqsadga muvofiq.

Bunda lirik qahramonning asosiy kechinmasi; kechinmaning she’r davomida o‘zgarishi; metafora va ramzlarning kontekstual ma’nosi; takror, pauza va sintaktik uzilishlarning vazifasi; xotira hamda tabiat manzarasining ruhiyat bilan aloqasi; she’r yakunida yuzaga keladigan ma’no o‘zgarishiga e’tibor berish mumkin.

Ilmiy tahlilni kuchaytirish uchun tanlangan she’rlardan qisqa, aniq iqtiboslar keltirish va ularning nashr ma’lumotlarini ko‘rsatish zarur. Muayyan shoir ijodiga oid xulosa bir yoki ikki misraga emas, imkon qadar bir nechta she’rning qiyosiy o‘rganilishiga tayanganida ishonchliroq bo‘ladi. Shuningdek, shoirning shaxsiy hayoti haqidagi ma’lumotni lirik qahramonning kechinmasi bilan dalilsiz tenglashtirmaslik kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o‘zbek she’riyatida ruhiyat tasviri lirik qahramonning ichki kechinmalari, ziddiyatlari va o‘zini anglash jarayonini badiiy ifodalashga qaratilgan murakkab poetik hodisadir. Metafora, ramz, poetik detal, takror, ichki monolog va tabiat manzarasi ruhiy mazmun yaratishning muhim vositalari hisoblanadi. Xotira, vaqt va yolg‘izlik kabi motivlar esa shaxsiy tuyg‘ularni kengroq ma’naviy-falsafiy mazmun bilan bog‘laydi.

Mazkur masalani chuqur tadqiq etish uchun zamonaviy shoirlarning aniq matnlarini qiyosiy tahlil qilish, badiiy vositalarning kontekstual vazifasini ko‘rsatish va dalillarga tayangan xulosalar chiqarish lozim. Shunda ruhiyat tasvirining nafaqat mavzu sifatidagi o‘rni, balki zamonaviy o‘zbek she’riyatining poetik yangilanishiga qo‘shayotgan hissasi ham ochiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aristotel. Poetika. — Badiiy ijod va poetik tafakkur masalalariga oid nazariy manba.
2. Bakhtin, M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin: University of Texas Press, 1981.

3. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.
4. Eagleton, T. How to Read a Poem. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
5. Hozirgi o‘zbek she’riyati bo‘yicha tanlangan shoirlar to‘plamlari va adabiyotshunoslik tadqiqotlari. Aniq nashr ma’lumotlari tanlangan matnlarga muvofiq to‘ldiriladi.